

2020. Nobel-díjak 1.

LOUISE GLÜCK, A SZEMÉLYESSÉG FEGYELMEZETT KÖLTŐJE

LOUISE GLÜCK, RESTRAINED POET OF THE PERSONAL

Bollobás Enikő

az MTA levelező tagja
bollobas.eniko@btk.elte.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

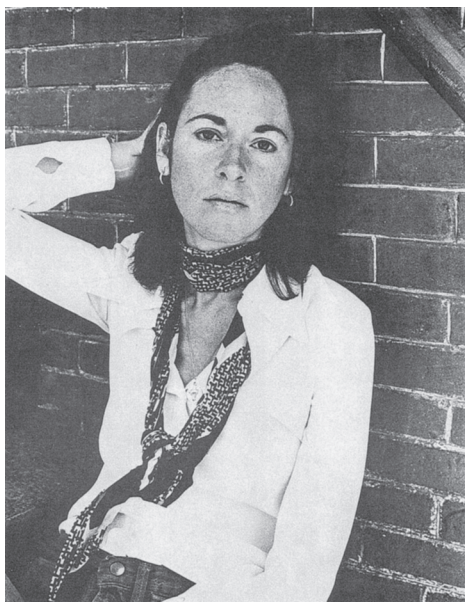
A 2020-as év irodalmi Nobel-díjasa Louise Glück amerikai költő. Glück az autentikus jelenlét késő modernista lírikusa, aki önkifejező verseiben a jelen gyakran fájdalmas pillanatait helyezi a fókuszba, fegyelmezetten, szinte érzéketlenül keresve a személyes kapcsolódási pontjait az univerzálissal, a természetivel és a mitológiaival. Költészetének jegyei között említhető a jelenségek mögött megbúvó absztrakt rendben való bizonyosság (mely rendet a költészet és általában a művészet hivatott megteremteni, vagy legalábbis előhívni), a megfigyelt jelenségek közötti megfelelések feltárása és a szubjektum autonóm és önmagával azonos entitásként való felfogása. Glück a nehéz emberi, elsősorban családi kapcsolatok krónikása, aki egyszerre konfessionalista lírikus és figyelemköltő, és megfigyeléseit gyakran keretezi mitológiai történetekkel, melyek révén értelem világlik át a hétköznapi élménytöredékein.

ABSTRACT

American poet Louise Glück was awarded the Nobel Prize for Literature in 2020. Glück is a late modernist poet of authentic presence, with self-expressive lyrical poems focusing on painful moments of the present, exploring, with almost callous restraint, the personal's connections with the universal, the natural, and the mythological. A strong belief in the existence of an abstract order behind phenomena (which order is to be evoked or even created by the artist) characterizes her poetry, together with the desire to uncover correspondences among perceived phenomena and the treatment of the self as an autonomous and self-identical entity. Adherent of both confessionalist poetics and the poetics of attention, Glück is the chronicler of difficult human, especially family, relationships, often framing her observations with mythological narratives in pursuit of meaning informing everyday fragments of experience.

Kulcsszavak: irodalmi Nobel-díj, amerikai késő modernista költészet, autentikus jelenlét, lírai önkifejezés, vallomásos líra, figyelemköltészet

Keywords: Nobel Prize for Literature, American late modernist poetry, authentic presence, self-expressive lyrical poetry, confessional lyric, poetics of attention

Louise Glück 1977 körül
(Wikipedia, Közkincs)

A 2020-as év irodalmi Nobel-díját Louise Glück (sz. 1943) amerikai költő kapta. Glück több mint ötven éve van jelen az amerikai költészet fórumain, miután 1968-ban kiadta *Firstborn* (Elsőszülött)¹ című első kötetét, amelyet további tizenegy verses- és két esszé-kötet követett. Számos rangos díj birtokosa: már 1985-ös, *The Triumph of Achilles* (Akhilleusz győzelme) című kötetével elnyerte a Nemzeti Könyvkritikusok Díját, a Boston Globe- és a Melville Kane-díjat, majd 1990-ben az *Ararat*-ért a Kongresszusi Könyvtár Nemzeti Könyvdíját, illetve 1992-ben a *The Wild Iris*-szal (A vad nőszirm) a Pulitzer-díjat és az Amerikai Költészeti Társaság William Carlos Williams-díját. 2009-ben a *Vita Nuova* című kötetért a Yale Egyetem a nagy presztizsű Bollingen-díjával tüntette ki. A *Faith-*

ful and Virtuous Night-ért (Hűség és erényes éjszaka) 2014-ben megkapta az egyik legrangosabb amerikai irodalmi elismerést, a Nemzeti Könyvdíjat. 1999-ben az Amerikai Költőakadémia kancellárjává, 2003-ban pedig a washingtoni Kongresszusi Könyvtár „költészeti konzultánsává”, azaz „koszorús költőjévé” választották. 2008-ban a Wallace Stevens-díj kitüntetettje lett, 2015-ben pedig addigi életműve elismeréseként megkapta az Amerikai Művészeti és Irodalmi Akadémia aranyérmét. Jelenleg a Yale Egyetem rezidens költőjeként tanít versírást.

Glück késő modernista költő, a lírai énköltészet egyik legolvasottabb kortárs képviselője. A nagymodernizmus továbbvitelén fáradozó, a nagymodernizmus „utóvédharcát” vívó ún. *Arrière-garde* költők egyike – hogy James E. B. Breslin (Breslin, 1984, 57.) terminusát használjam –, aki elegáns, művelt, szellemes és fegyelmezettségében is személyes hangú verseket ír. Glück ugyanis nem a nagymodernizmus személytelenséget hirdető, T. S. Eliothoz köthető vonulatának örököse, hanem annak a Robert Frost és Wallace Stevens nevével fémjelzett ágának, valamint később a Robert Lowell által indított, gyakran vallomásosan feltáruló hagyománynak a folytatója, ám a személyes témákat különös távolságtar-

¹ A le nem fordított kötet- és verscímek esetében előbb az eredeti cím szerepel kurzívval, majd a cím fordítása zárójelben; a lefordított versek címét előbb magyarul, majd zárójelben angolul adom meg, mindkettőt kurzívval.

tással kezeli. Verseinek uralkodó témája az Én, akiről hol a konfesszionalistáktól ismert naplóversek hangján, hol az Emily Dickinsontól eredeztethető amerikai figyelemköltészet precizitásával szól, miközben rendre együttállásokat mutat fel az egyedi és az egyetemes, az emberi és a természeti, a jelenálló és a mitológiai között. A szenvedés, a fájdalom és a trauma alkotja belső utazásainak tájait, az Én visszatérő tapasztalatait, amelyekről nagy őszinteséggel ír, új tudást nyerve a személyes élménynek az univerzálissal való összekapcsolásából. Az emberi (és ezek között is elsősorban a családi) kapcsolatok nehézségeit és az emberek egymás iránti apróbb-nagyobb gonoszságait éppoly szívesen választja témájául, mint a léthelyzet kiváltotta szorongást, a depressziót, a lelki sérülékenységet. Művészetének anyaga tehát ő maga, saját énjének változása, alakulása, fejlődése, melyet sokszor önmagát kívülről tekintve tár fel: az élmény közvetlenségét és az érzelmek intenzitását különös távolságból képes megjeleníteni verseiben. Úgy tekint magára, olyan elfogulatlanul és érzelemmentesen, mint amilyen hideg fénnyel a hold néz az emberekre, írja David Perkins (Perkins, 1987, 561.). Az autentikus jelenlét költőjének nevezhetjük, aki önkifejező verseinek önmegértési és önértelmezési, egyúttal létösszegző kísérletei során a jelen gyakran fájdalmas pillanatait helyezi a fókuszba, elfogulatlanul – szinte érzéketlenül – keresve a kapcsolódási pontokat az univerzálissal, a természetivel és a mitológjaival.

Költészetének jegyei között említhető a világ rendjében való hit (mely rendet a költészet és általában a művészet hivatott megteremteni, vagy legalábbis előhívni), a világ dolgai közötti megfelelések feltárása és a szubjektum autonóm és önmagával azonos entitásként való felfogása. Lírai-meditatív versei arról tanúskodnak, hogy a költői képzelet képes szimbolikus jelentéssel felruházni a megfigyelt és precízen megjelenített természeti tárgyat. A hétköznapi jelenséget ez a költői látásmód teszi szimbolikussá, s végül ez a felismerés lényegíti át a konkrétan megjelenített tárgyat, jelentését az univerzális felé tágitva.

Glück költészetét – a nagymodernizmus szellemében – a jelenségek mögött megbúvó absztrakt rend felfedésének vágya jellemzi. E szimbolista-dualista hagyomány a belső élményt tágabb kontextusba helyezi: például a természetivel hozza kapcsolatba, vagy fordítva, a természeti jelenséget belső emberi értékek megjelenítőjeként írja le. Az objektív a szubjektív kifejezésére hivatott, miközben a szubjektív sem önmagában jelenik meg, hanem az objektív közvetítésében. Ekként a fákból fellelhető göcsörtök – mint a *Szilfa (Elms)* című versben – a költő lelki „csomóit”, a kapcsolatait jellemző görcsöket jeleníti meg.

Reggel óta próbálom elválasztani
a szükségét a vágytól. Most, a sötétben,
csak a keserűség fog el, ha magunkra
gondolok, ahogy építünk, deszkát gyalulunk,
mert egy ideje kitartóan a szilfákat

figyelem, és láttam,
 hogy ennyire görcsös és merev törzset
 a gyötrelmem teremt,
 amitől, már megértettem,
 minden forma kifacsarodik.

Gerevich András fordítása

Glück látványosan kettősségekben gondolkodik, amikor párhuzamot lát a szilfa merevsége és a belső anyag sűrűsödései, valamint az emberi kapcsolatok gyötrelmeiből eredő lelki-kapcsolati görcsök között. Figyelme és észlelése tárgya sem önmagában a szilfa anyaga vagy önmagában az emberi kapcsolat minősége, hanem a kettő együtt, egymást felidézve és egymásnak metaforikusan megfeleltetve. Költészetét ezért jellemzi a koherencia, az összefüggő dualista struktúra, míg szervező trópusa a metafora, mely éppen a koherenciát megteremtő alakzat: a jakobsoni modellben a nyelv vertikális, szelekciós tengelyén a hasonlóság kritériumai szerint helyettesíti be az egyik elemet a másikkal, ebben az esetben a fa göcsörtjeit a kapcsolatok göcsörtjeivel. Az objektív, tárgyi világ tapasztalata és a szubjektív, személyes érzések tapasztalata renddé szerveződik, lehetővé téve a megélt élet és az autentikus jelenlét élményét.

Vallomásos költőként indult – első kötetében, melynek a *Firstborn* metaforikus címet adta, a hatvanas években divatos konfesszionalista hangon szólalt meg –, de a következő másfél évtized tanulóéveit követően más hangra vált. 1992-ben adja ki egyik legjelentősebb kötetét, a *The Wild Iris*, amely az amerikai pasztorál nagy metaforikus kertjének helyszínén egyesíti a személyesség, a látomás és a mitológia elemeit. Versei a metaforizáció és a konkretizáció pólusai közt mozognak, azt sugallva, hogy mind a metaforikus megközelítés, mind a közvetlen kifejezés csak töredékeiben képes a világot megjeleníteni. Három hang szólal meg a kertben: a virágok, a kertészköltő és az istenség hangja, mely hármast Helen Vendler a delphoi jóda háromlábú aranyszéke, a tripusz lírai megfelelőjeként értelmez (Vendler, 1995, 16.). A három hang a leírás/narráció, a kinyilatkoztatás, illetve a jóslat különböző regisztereit követi, a növényi egyszerűségtől az ember korlátozott megértésén át az isteni mindentudásig. A címadó versben a virágok váratlan perspektívát hoznak a versciklusba; a saját halál leírása a nőszírom beszélőpozíciójából jelenik meg előttünk.

A vad nőszírom (The Wild Iris)

Szenvedésem végén
 egy ajtó állt.

Hallgass meg: amit halálnak nevezel
 arra emlékszem.

Felettünk hangok, fenyőgallyak súrlódása.
Aztán semmi. A gyenge nap
remegett a száraz felszínen.

Rettenetes életben maradni
mint fekete földbe temetett
tudat.

És akkor lezárult, amitől félsz,
mert lélek vagy és nem tudsz beszélni,
hirtelen véget ért, a dermedt föld
enyhén besüppedt. És a bozótban
ugráltak amiket madaraknak néztem.

Ki nem emlékszel az átkelésre
a másvilágról
elmondom neked, újra tudtam beszélni: bármi
ami a felejtésből visszatér
a hangját megtalálni jön:

életem közepéből fakadt fel
a forrás, mély kék
árnyak az azúr tengervízen.

Gerevich András fordítása

A nőszírom a halál tapasztalatáról számol be: milyen a halálhoz vezető szenvedés, milyen a halál, milyen a halál után a ránehezülő földet érezni. A tudat maga a halált túlélő lélek, mely működő érzékszervekkel éli meg a földbe temetettséget: hall, lát, szagol. Ám a halál kapujában némaságra ítélt haldokló magára talál a tudat-lélek formájában, és újra tud beszélni. Emlékezete visszatér, az élet önmagát teremti újra. A tudat továbbélésének képe Emily Dickinson *Meghalván, hallom, légy zizeg (I heard a Flybuzz – when I died)* kezdetű versét idézi, amelyben a halál végső határát átlépő halandó beszámol a halál abszurditásáról, átélve mind az episztemológiai, mind az ontológiai kizárattatást: egyrészt a megérthetlenség abszolútumát, másrészt a haldoklás „valóságának” felfoghatatlanságát.

Némely Glück-vers ún. ökofeminista indíttatásúnak mondható, amelyekben nem az ember nézőpontjából tekint a természetre, hanem a természeti lények nézőpontjából az emberre. Ilyen a *Csillagvirág (Scilla)* című, amelyben az emberi séggel nagyon elégedetlen virág hangját halljuk:

Nem én, te hülye, nem egymagam, hanem mi – mi,
 égkék hullámaink
 a mennyboltot tükrözik: miért
 tartod olyan nagyra a hangodat,
 amikor egynek lenni,
 az majdnem semmi.
 Miért nézel fel? Visszhangra
 vársz mintha egy isten
 szólna? Mind egyformák vagytok,
 ahogy magányosan felettünk álltok,
 tervezgetitek együgyű jövőtöket, mentek,
 ahova küldenek, mint minden,
 ahova a szél elültet,
 van, aki örökre lefelé néz,
 néz valami képet a vízen,
 és mit hall? Hullámverést,
 és a hullámokon túl madaréneket.

Gerevich András fordítása

A csillagvirágnak igencsak rossz véleménye van az emberiségről: az ember egyedinek tartja magát, pedig „egynek lenni, / az majdnem semmi”; az önmagát Isten képmásának valló ember hol az égre tekint, várva Isten visszhangzó szavát, hol a vízben visszatükröződő arcképének vizsgálatában keresi örömét. Az ember individualista, öntelt és nárcista – ez a csillagvirág ítélete –, nem is hallhatja meg így a hullámverést és a hullámokon túl érkező madaréneket.

1996-os *Meadowlands* (Legelő) című kötetében a mitológiához folyamodik a jelen eseményeinek értelmezési keretként: Odüsszeusz és Pénélopé kapcsolatát női szemszögből újraírva beszéli el egy New York-i pár házasságának történetét. Megjelenik a hűtlenség és az elhagyás/elhagyatottság, valamint az egyezségek és ígéretek reménytelen láncolatának témája. A házasságtörténet meghatározó elemeit a két fél egymásnak feszülő vágyai és kényszerei alkotják: a férfikíváncsiságot kielégíteni hivatott világkaland egyfelől, másfelől az asszony ithakai-kertvárosi elszigetelődése és kitartása. A párhuzamos monológok az angol költészet drámaimonológ-hagyományát idézik, s ez a kapcsolódás tematikai és műfaji tekintetben egyaránt drámaiságot kölcsönöz a versciklusnak. Ezt a témát és írásmódot később a *Vita Nuova* (2009) kötetben folytatja: a házasság felbomlott, most a széthullás utóhatásait vizsgálja, a klasszikus mitológia értelmezői keretének alkalmazása mellett immár az álom pszichológiai mélységeibe is merészkedve.

Glück a nehéz családi kapcsolatok krónikása: ehhez a témához továbbra is gyakran hívja segítségül a mitológiai történeteket és azok nagy archetípusait. Az *Averno* (2006) Perszephoné történetéhez folyamodik a férj–feleség/leány–anya

hármásának megjelenítésére, elsősorban az anya–lánya kapcsolat nehézségeire koncentrálva. Az *Averno* hősnője éppúgy a férje és az anyja közt tipródik, mint egykor Perszephoné, aki a sötét férfihatalom és a fájdalmas szeretet között vergődve az év kétharmadát a királyi férj, Hádész mellett tölti az alvilágban, egyharmadát pedig anyja, Démétér mellett az istenek között. Későbbi költészetének uralkodó témái között említhetők az emberi kapcsolatok rossz kezeléséből adódó személyes fájdalmak és traumák, valamint az öregedéstől és az azzal járó testi és lelki bajoktól való félelem. Alábbi, *Vallomás (Confession)* című versének témája a betegségtől való félelem, amelyet nem enyhít annak a tudata, hogy mindezt a korábban megélt boldogságok büntetéseként kapja a halandókra irigy Moiráktól, a végzet fukar és kicsinyes istennőitől.

Ha azt mondanám, nem félek –
nem lenne igaz.
Tartok a betegségtől, a szegénytől.
Mint bárkinek, nekem is vannak álmaim.
Csak megtanultam őket elrejtteni,
hogyan megóvjam magamat
a beteljesüléstől: minden boldogság
kiváltja a Moirák haragját.
Kegyetlen nővérek –
végül nincsenek
érzéseik, csak az irigység.

Braczeiz Anna fordítása

A női lét élményeiről is szívesen ír, a biológiaiba ágyazva a sajátosan női tapasztalásokat, így a terhességet és a még meg nem született gyermek viselésének, illetve a gyermek elvesztésének érzését. Ez a témája a *Mindszentek (All Hallows)* című versnek, amelyben a dögvész meddőségét a magjából kikelő élet bizonyosságával állítja szembe.

Ez a meddőség
az aratásé vagy a dögvészé.
És az ablakból kihajló asszony,
kinyújtott kézzel, mint aki fizet,
és a magok is,
tiszták, aranylók, hívogatnak:
Gyere ide
Gyere ide, kicsike
És előkúszik a lélek a fából.

Nagy Márta Júlia fordítása

Glück természetes és őszinte hangú költő, aki hétköznapi, szinte transzparens nyelven és nyitott költői formákban ír; ugyanakkor nagy fegyelemmel, érzelmentesen és mértéktartással szól a legszemélyesebb témákról is. Versei olyanok, amilyeneket a legtöbb olvasó vár a költőktől: érthetőek, amelyek közvetlenségükkel hatnak; többszintűek és többértelműek, ahol a metafora konkrét és egyedi/személyes eleme absztrakt és univerzális asszociációkat idéz: a kimondott a kimondhatatlant, a látható a láthatatlant érzékelteti; líraiak, amelyek egyes szám első személyben íródtak, és az Ént foglalkoztató személyes kérdéseket járják körül. Mindeközben a vers mintegy rendet tesz a világban: kapcsolatokat létesít, összefüggésekre és összezsengésekre világít rá (vagy maga teremti meg ezeket), ezzel értelmet adva az emberi cselekedeteknek. Létösszegző gesztusaiban ekként rend és értelem világlik át a hétköznapiok élménytöredékein.

Befejezésként álljon itt egy vers a költő magyar gyökereiről: Glück nagyapáról, aki egy kis erdélyi faluból elszármazva vándorolt ki New Yorkba. Az egykor jómódú tudós ember Amerikában – akár József Egyiptomban – valóságos rabszolgasorba került: lélekölő munkára kényszerült, amikor egy hideg pince mélyén szivarokat sodort. Ám lelkét nem faragta meg az Újvilág, az gyémántkemény maradt, és gondolataiban és érzéseiben mindvégig visszatért szülőfalujába – oda, ahol az igazság kimondása legalább a szabadság illúzióját adta.

Legenda (Legend)

Apám apja *Dhlua* városából
érkezett New Yorkba:
egyik balszerencse követte a másikat.
Magyarföldön tudós, jómódú úr,
Majd lecsúszott bevándorló
aki hideg pincében szivart sodor.

Mint József Egyiptomban.
Éjjel járta a várost,
a kikötőben a tengeri permet
könnyé vált az arcán.

Gyászkonnyek *Dhlua*ért – negyven ház,
néhány tehén legel a gazdag réteken –

Bár azt mondják, a nagy szellem
csillag vagy világítótorony,
de inkább gyémántra hasonlít,

az egész világon semmi sem
elég kemény kárt tenni benne.

Szerencsétlen halandó, már nem érzed
a világ nagyszerűségét,
aminek nehéz súlya
megedzette nagyapám lelkét?

A gyárból álmainak bús madarai hazaszálltak
Dhlua városába, csőrükben vitték –
ahogy a vizenyős talajon az ember
meglátja saját lábnyomát, –

az elszórt képeket, a falu részeit,
ahogy a dohányt sodorta, a lelkében
ez a súly összepréselte *Dhlua*
emlékforgácsait elvekké és fogalmakká
méltón az erőt próbáló ígához:

egy ilyen világban, megvetni
a kiváltságokat, becsülni
az értelmet és igazságot, mindig
az igazat mondani –

mert az a népünk
megváltása, mert
ha kimondod az igazságot
az a szabadság illúziója.

Gerevich András fordítása

IRODALOM

- Breslin, J. E. B. (1984): *From Modern to Contemporary: American Poetry, 1945–1965*. Chicago: The University of Chicago Press
- Perkins, D. (1987): *A History of Modern Poetry*. Vol. II. Cambridge: Harvard University Press
- Vendler, H. (1995): Flower Power: Louise Glück's *The Wild Iris*. In: *Soul Says: On Recent Poetry*. Cambridge: Harvard University Press, 16–22.